

SZEPTEMBERI TÖPRENGÉSEK MORVAI ISTVÁN ELHUNYTÁNAK ÖTVENHARMADIK ÉVFORDULÓJÁN

S Z E L I I S T V Á N

*Áll ércnél maradandóbb művem, az én örök
Emlékem, s magasabb, mint a királyi sír,
És sem kapzsi vihar, sem dühös északi
Szél nem döntheti azt már le, se számtalan
Évek hosszú sora, sem rohanó idő.
Meg nem halhatok én teljesen: elkerül
Téged, síri folyó, jobb felem – és nevem
Folyton fényesedik, míg Capitolium
Dombján megy föl a Pap s vele a néma száz.*

*Mondják ott is, ahol zúg sebes Aufidus
S hol pór népe fölött Daunus uralkodott
Elszáradt mezein, hogy legelőszőr én
Zengtem, én alacsony származatú, görög
Verset római lant hurjain. Öltsd fel a
Büszkeség köpenyét, s fűrtjeimet babér
Lombbal, Melpomené, áldva övezd körül!
(Horatius: Melpomenéhez)*

Korunk és környezetünk aligha tudna felmutatni még egy, hozzá akár csak hasonló egyéniséget is művészeti életünkben, de humántevékenységünk kiterjedt dimenzióiban sem, aki nemzedékének eszményeit, vágyait, lelkeségét, egész gondolatterét, ugyanakkor azonban annak valós teendőit, feladatait, realvilágát is önmaga szellemiségével oly szerencsésen tudta volna egyesíteni, mint újabb kori kultúránk nagy ígérete, az alig huszonöt éves korában elhunyt Morvai István volt. Benne öltött testet nemzedéktársainak életfelfogása és

életérzése, szemlélete és ideálvilága, s ő volt egyben azok megfogalmazója, formába öntője és kifejezője is, aki nélkül a negyvenes években Zenta város akkori kulturális világa sem hossz- sem keresztmetszetében nem lenne azonosítható. Anélkül, hogy a művelődés bármely ágában: a zene- és képzőművészetben, a publicisztikában, szépirodalomban, humán tudományokban kézzelfogható és kitapintható nagy alkotásokat (szobrot, képet, könyvet) hagyott volna ránk, s noha tevékenységéről akárcsak említést is tennének mai repertóriumaink, lexikonjaink, művelődéstörténeti kézikönyveink – nem túlzás, ha arról beszélünk, hogy a háború utáni majd fél évtized (legalábbis az általa betekintett és általa munkált területeken) kulturális kibontakozásunk és irányvételünk „Morvai-időszaka” volt. Úgy ismertük, mint egyikét azon keveseknek, akik nem egyetlen szakmai, kulturális vagy művészeti ágazatban, hanem szellemi életünk egészére kiható érvénnyel gyakoroltak rendkívül kedvező befolyást környezetük kulturális tudatára s annak minőségi változásaira. Méltán tekinthetjük tehát azon fiatal nemzedék tagjának, amely a „haláltól való megszabadulás” éveinek bizakodásával és reményeivel tekintett akkor kezdődő férfikorának nagy feladatai elé. Őröla is azt kell elmondanunk, mint amivel nemrég B. Szabó György és Korom Tibor munkásságát próbáltuk jellemezni: „... e fiatalkori tenniakarás rugói működtették a háborús években beért ifjúság szinte minden vállalkozását, ezekből a lefojtott s az időben felszabaduló energiákból lombosodtak ki a háború utáni évtizedek magyar művelődésének legszebb hajtásai: a műkedvelő mozgalom felvirágzása, sajtónk, iskolahálózatunk gyors terebélyesedése, a »festőkolóniák« és kultúrkörök, a könyvtárak és múzeumok, a népegyetemek, az analfabéta tanfolyamok, az ünnepi játékok... Az »új magyar célokért« tenni akaró nemzedék előtt – ahogy B. Szabó nevezte akkoriban e nemes szándékot –, úgy látszott, elérkezett az idő, hogy valóban tegyen is valamit értük. Még ha csak »úgy látszott« is.” Morvai elsősorban azzal járult hozzá e nagy feladathoz, hogy igényt támasztott és igényt elégített ki. Korántsem véletlen vagy önkényes volt tehát a választásunk, amikor Horatius „non omnis moriar” öntudatos szavait tettük meg e Morvairól szóló megemlékezésünk mottójának, hisz az ő személyére nézve is rendkívül pontosnak látjuk az egykori Róma nagy költőjének az önjellemzését: „... legelőször én zengtem, én alacsony származatú, görög verset római lant húrjain”, valamint azt a jóslatát is, hogy „Meg nem halhatok én teljesen...”

Itt azonban részben helyesbítenünk is kell önmagamat: hatása nemcsak a maga szűkebb környezete kulturális tudatvilágának gazdagításában jutott kifejezésre, s nem is pusztán a színművészetre korlátozódik, noha kétségtelen, hogy tehetsége éppen e téren tudott volna a legteljesebben kibontakozni. Ma, sajnos, még távol vagyunk attól, hogy birtokában lennénk a vonatkozó bibliográfia minden fontosabb adatának, amely e munkásságot teljes terjedelmében be-

Morvai István

mutatná, s nemcsak Zentán, hanem Budapesttől és Zágrábtól Belgrádig mindenütt, ahol mint egyetemek vagy művészeti akadémiák hallgatójaként, mint művelődési egyesületek alapítója, önszegélyző diákkörök szervezője ne hagyott volna maradandó nyomot maga után. Ha egyszer majd valaki megszerkeszti a Vajdasági Magyar Színművészeti Lexikont (s miért ne?), vagy megírja Káich Katalin *A zentai magyar nyelvű színjátszás története és repertórium* (1833–1918) című monográfiájának a folytatását az 1918 utáni évtizedek adatainak a feldolgozásával, akkor majd bizonyára megbízhatóbb s dokumentumokkal alaposabban alátámasztott kulturális panoráma tárul elénk, egyúttal Morvai tevékenységének a háttere, indítékai, föltételei s más motívumai is világosabban mutatkoznak meg az utókor előtt. Ehhez pedig „mindössze” arra lenne szükség, hogy A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete a mainál egy jó évtizeddel korábbi szervezettségének, anyagi körülményeinek, programjainak és személyi föltételeinek a szintjén folytathassa a munkáját. Az e föltételeknek megfelelő módon koncipiált monográfia szerzőjének majd sorra kell vennie Morvai István valamennyi színi produkcióját, rendezvényét, vállalkozását; be kell gyűjtenie meghirdetett s megvalósított műsorainak anyagát; a napisajtó, a rádió, a folyóiratok, az egyéb hírszolgálati szervek és kulturális fórumok reagálásait, kritikai észrevételeit és hivatkozásait; a teljes ún. „másodlagos bibliográfiát”, amelynek a begyűjtéséből e szédületes dinamikájú tevékenység, e majd fél évtizedes megszakítatlan aktivitás rekonstruálható lesz.

Múlhatatlanul szükségesnek látszik, hogy Morvai István emlékének objektív megidézéséhez és munkásságának mérlegeléséhez minél több valóságélemet idézzünk, s tudatunktól független konkrét mozzanatra hivatkozzunk, így többek között életrajzának tényanyagára is. Jóllehet nem hiszünk a nemrég még egyedül üdvöztőnek tartott, földhözragadt történetfelfogásban, amely a szellemi jelenségekben kizárólag az ember materiális létének és életfeltételeinek az eredőjét látja, mégis megkerülhetetlennek tartjuk, hogy rámutassunk a *világ*, az *ember* és a *mű* összefüggésrendszerére az ő esetében is. Annak ellenére, hogy a *mű*, Morvai István opusa, nem egy ma is tényezőire bontható, elemezhető, érzékszerveinkkel felfogható materiális örökségként maradt ránk; *világa* sem képletbe foglalt, tankönyvszerűen megfogalmazott s leírt szakasza társadalmunk újabb kori fejlődésének, hanem éppen ellenkezőleg: a legtöbbet vitatott s elvitatott, elhantolt és exhumált eszméknek az urnája. Az *embert* pedig ma már jobbra csak családtagjainak és a túlélő kortársaknak az emlékezéseiből, valamint a mind gyérebben előforduló emléknymokból tudjuk felidézni. Kísérreljük meg tehát, hogy összefoglalóan, az életrajz keretébe ágyazva mutassunk rá azokra a tényezőkre, amelyek szellemi horizontjait jelölik ki, és egyúttal egyéniségének is meghatározó komponensei. Ezáltal –

ahogyan szeretnénk – érvényt szerezhethünk a róla kialakult pozitív véleményeknek, egyúttal pedig hozzájárulhatunk örvendetesen gyarapodó irodalmi és művelődéstörténeti monográfiáink, életrajzi kalauzaink, bio-bibliográfiái szakmunkáink, repertóriumaink s más hasonló adattáraink igényeinek a ki-elégítéséhez is.

Úgy vélem, helyes úton járunk, ha életvitelének talán legjellemzőbb vonását a kétkézi dolgozó, kisiparos családból való származás élményvilágára s magatartásformájára vezetjük vissza. Ezt véljük ugyanis felfedezni Morvai Istvánnak az aziránt megnyilvánuló szellemi szükségérzetében, hogy a múlt időnek minden parányi elemét érdemleges, hasznos, ismeretgyarapító, alkotói élményekben gazdag ténykedéssel töltse ki. S bármennyire újszerű volt is számára a megismerés és az átélés tárgya, azt a maga életének a gyakorlatába rögtön és organikusan bele tudta építeni, képesnek mutatkozott annak értelemmel megszárt befogadására és adaptálására. A világgal folytatott ilyen kommunikációja tette lehetővé a számára, hogy a szellemi élet és a természeti világ jelenségeit egységbe tartozónak lássa és érezze, ami csak valóban kiváló intellektusok sajátja, akiknek a művében a világ s benne az élet érzi és értelmi, egyidejű és komplex megközelítése teremti meg a Szintézist, az Ember és az Emberiség, az Esmény és a Való, a Hit és a Kétely, a Szellem és az Anyag, a goethei Dichtung und Wahrheit magasabb egységét, az ellentétek feloldását és békéjét.

Minden bizonnyal akkor és úgy tehetünk eleget a jogos elvárásnak, hogy hitelt érdemlően, autentikus forrásokból ismertessük életének a folyását, ha a családban őrzött, legmegbízhatóbb adatok alapján rajzoljuk fel a pályaképet, testvéröccsének, Morvai György mérnöknek a közlése szerint.

„1923-ban született Szenttamáson. Édesanyja Guttmann Lujza, nagypapja neve Guttmann János, nagyanyjái Antl Katalin. Valószínűleg az egykori sváb telepések második vagy harmadik generációja (Nürnberg környékéről). A családban még németül beszéltek. István édesanyjának a foglalkozása okleveles szülésznő. Apja neve Morvai András, foglalkozása szobafestő és mázoló, az ipart Péterrévén tanulta. Apai nagypapja Gömöri Verona, nagypapja Morvai Tamás, foglalkozása napszámos. Kivándorolt Amerikába, de mivel a felesége nem kapta meg a beutazási engedélyt, így pár év múlva ő is hazajött. Megtakarított pénzen vett 2–3 hold földet, ezen gazdálkodott, de továbbra is eljárt napszámba meg a verbászi cukorgyárba is, szezonmunkára.

István még Szenttamáson járt az óvodába, de szülei 1930-ban átköltöztek Csúrogra. Itt végezte el az elemi iskolát. Tanítója Zsótér József volt, hitoktatója pedig Dupp Bálint plébános, aki eszessége és ügyessége folytán megkedvelte és megtette főministránsának. Ezt a feladatot István lelkiismeretesen és hitbuzgón végezte, rendszeresen járt a misére, korán reggel meg zimankós téli

időben is. Az elemi iskola befejezése után Dupp Bálint plébános felterjesztette Istvánt a Szabadkán működő diáksegélyző szervezet támogatására, és így került be az ottani Balázs Piri-internátusba, ahol az ellátás ingyenes volt. István itt is szorgalmas és tehetséges tanulónak bizonyult, és itt végezte el a gimnázium magyar tagozatának első négy osztályát. Időközben szülei Zentára költöztek, ahol édesanyja városi szülésznői állást kapott (havi fizetéssel), így öccsével együtt István itt folytatta gimnáziumi tanulmányait. A Tóparton laktak a Népkert közelében, és így neki és barátainak ez volt a fő játszóhelyük. Zentán szerette meg a mozit és az ifjúság körében nagyon népszerű »kovboj« meg »Tarzan« filmeket. Ha csak tehette, minden filmet megnézett. Ő még a régi, neves tanárok diákja volt: dr. Teleki István volt a magyartanára, Simon Mihály a matematikát, Szőke Dezső pedig a fizikát oktatta. Hitbuzgósága még itt is tartott, de most már nem mint ministráns segédkezett dr. Flittner Béla hitoktatójának, hanem mint felolvasó. A vasárnapi reggeli misén (»diákmisén«) ugyanis az volt a szokás, hogy a latin miseszöveg mellett, amelyet a misézó pap mondott félhangon, egy diák is felolvasta magyar nyelven a szöveget. Ezt a feladatot Morvai István látta el rendszeresen, nagy odaadással és tehetséggel. Talán részben ezért látogatta szívesen sok felnőtt hívő is a »diákmisét«.

Időközben István a gimnázium felső osztályaiban mindjobban megszerette a szépirodalmat, főleg a lírai költészetet és a drámát. Osztálytársaival, barátaival (Erdélyi Istvánnal, Garamvölgyi Józseffel és a többiekkel) megszervezte és sikeresen vezette a gimnáziumi önképzőkört.

Osztályfőnökének, Eszes Ferenc német szakos tanárnak nem nagyon tetszett az önképzőkör szabad szellemű »irányzata«, de nem gátolta a munkáját, csak igyekezett egy kis »német« irányzatot is sugalmazni neki. Több segítséget és útbaigazítást nyújtott a gimnázium magyar szakos tanára, dr. Banó István, aki néprajzi gyűjtőmunkával is foglalkozott Zentán.

István közben mind többet olvassa a világirodalom nagyjainak és a népi íróknak (így Szabó Dezső, Németh László stb.) műveit. Nem csoda hát, hogy érdeklődése mindjobban a kor szociális és gazdasági, politikai problémái felé fordul. Voltaire, Rousseau, Molière, G. B. Shaw és a modern filozófusok munkái és eszméi maradandó hatással voltak rá. Az ébredő és mindinkább erősödő militarista szellemet már eleve elutasította, ez teljesen idegen volt számára. Meg kell még említeni, hogy csúrogi éveit során a szerb nyelvet jól megtanulta, így mindig voltak szerb barátai, fiúk és lányok, akikhez őszinte barátság fűzte, úgy hogy nemzetiségi vagy nyelvi problémái nemigen voltak.

A gimnázium nyolcadik osztályának az elvégzése és sikeres érettségi vizsgája után beleegyezett szülei akaratába, s az 1944-45-ös tanévben beiratkozott a budapesti közgazdasági egyetemre. Ha jól tudom, a Gyórfy Collegium tagja lett. Azt írogatta haza, hogy az egyetemen minden jól halad, valójában pedig

a pezsgő irodalmi és művészeti élet búvkörébe került, a pesti Kollégisták Társaságába. Az egyetemi előadásokat elhanyagolta, engedve régi álmának, a színház és a film iránti vonzalmának. Sokat járt színházba a kakasülő »állandó bérlőjeként«, irodalmi és más művészeti rendezvényekre, meg a mozikba és a filmgyárba statisztaként. Erről az intenzív és nyüzsgő művészeti életéről a családban nemigen mesélt.

Hogy az egyetemi előadások hogyan és mikor szakadtak meg, erre nincsenek pontos adatok, de 1945 tavaszán István már idehaza, Zentán tartózkodott. Mint egyetemistát nem vonultatták még be a hadseregbe, de ez bármely pillanatban megtörténhetett. Közben a szovjet hadsereg bevonulása Zentára mind esedékesebbé vált, s október 8-án meg is történt.

Ezt követően is rendszeresen járt a városba, és próbált beszélni az orosz katonákkal és tisztekkel, hogy információkat kapjon a szovjetunióbeli életkörülményekről.

Jelen voltunk több barátunkkal együtt a városháza nagytermében megtartott nagygyűlésen is, ahol a háború előtti rezsim emberei követelték, hogy az orosz katonai parancsnokság adjon nekik szabad kezet, hogy a magyar lakosságon megbosszulják a rajtuk elkövetett sérelmeket. Az elnöklő Nešić Izidornak csak nagy nehezen sikerült a tömeget meggyőzni, hogy ezt nem vérengzéssel kell elintézni, hanem törvényszék és bíróság útján. A bosszú tehát egyelőre elmaradt, hála Nešić politikai józanságának, és talán egy kis részben a jelen lévő magyarok otlletének is. István a későbbiek folyamán is kivette a részét a társadalmi életből, főleg az »agit-prop«-ban és a kultúrszervezésben tevékenykedett. Mint a SKOJ tagjától egyes elvtársai többet vártak és követeltek tőle, megpróbálták a Petőfi brigádba is besoroztatni, ő azonban nem jelentkezett önként, és kihúzta valahogy a sorozásig, ahol az orvosi bizottság gyenge fizikai állapotára való tekintettel három hónapi felmentést adott neki a katonai szolgálat alól, mondván, hogy addigra vége is lesz a háborúnak, ami be is következett.

Elérkezett 1946 ősze, akkorra már az általános helyzet annyira rendeződött, hogy az egyetemi oktatás is megindulhatott. A szülők ezúttal István pályaválasztásába nem avatkoztak bele, annyit azonban tanácsoltak, hogy Zágrábba menjünk egyetemre, mivel ott rendezettebbek az életviszonyok mint Belgrádban, amelyet több bombázás és pusztítás is ért.

István a művészettörténetet találta legközelebbinek a maga tehetségéhez és elképzeléseihez, erre is iratkozott be. Az ottani tantárgyakat igen megszerette, még az egyiptológiát is, és rendszeresen látogatta az előadásokat.

Zágrábban már korábban is létezett (a Stjepan Radić utcában, Gornji grad) a régi múlttal rendelkező Magyar Kultúrkör, amelyről hamarosan tudomást szereztünk a Zágrábban tanuló többi magyar egyetemistával együtt. A kör

látogatottsága és kulturális tevékenysége igen gyér volt akkoriban. Főleg idősebb zágrábi magyar iparosok meg kereskedők látogatták, kártyázás és beszélgetés céljából. Nekünk, kezdő magyar egyetemistáknak mégis nagyon sokat jelentett, hogy volt egy helyiség, ahol találkozhattunk és megbeszélhettük ügyes-bajos dolgainkat a lakásszerzéssel és az egyetemi tanulmányokkal kapcsolatban.

István és barátai számára természetszerű volt a gondolat, hogy itt Zágrábban is meg lehetne és meg kellene szervezni a kultúréletet, hasonlóan mint Zentán. Szervezőképessége és szenvedélyes tenniakarása hamarosan itt is összehozta a megfelelő előadógárdát. Itt is jelen volt hűséges barátja és segítőtársa, Erdélyi István, aki a szervezés és adminisztráció jó részét magára vállalta. Így hát már azon a télen előadtunk egy rövidebb Molière-darabot, a Dandin Györgyöt. Ezenkívül kéthetenként műsoros esteket rendezett szavalatokkal, népdalokkal, zenei számokkal és persze „utána tánccal”. A Dandin Györggyel a karácsonyi szünetben bejártuk Vajdaság nagyobb városait (Szabadkát, Zombort, Becskereket és Zentát), s mindenütt nagy sikerrel vendégszerepeltünk. Még segélygyűjtéssel is egybekötöttük a szereplésünket, pénzbeli és élelmiszer-adományok alakjában a menzánk megsegítésére. Akkor is akadtak az egyetemistáink között lelkes egyesületi tagok, akik ezt a feladatot elvállalták, és sikeresen meg is valósították.

1947 tavaszán valaki felhívta István figyelmét, hogy a Borba című újságban megjelent egy hirdetés, pályázattal a belgrádi újonnan megnyíló filmművészeti főiskolába való felvételre.

Tanárai a filmszakmában hamar felismerték István tehetségét és jártasságát a szakmában, hamarosan kisebb-nagyobb megbízásokat is adtak neki. Így például egy német tiszt szerepét vállalta, tekintettel szőke, németes megjelenésére. Alakításával meg voltak elégedve a vezetői és a kollégái is, akik szintén hamarosan megszerették a jó kedélyű barátságos magyar kollégát, »Pištát«. Ez volt első és sajnos, egyetlen »filmsikere«.

Mivel a jugoszláv filmgyártás akkoriban indult, nagy volt a kereslet a hozzáértő munkatársak iránt. Így Istvánnak tanárai és a filmipar vezetői felajánlották, hogy ne várjon az iskola befejezésére és a diplomára, hanem „lépjen azonnal a pályára”. Nagy kísértés volt ez számára, és végül engedett neki, elfogadta a segédrendezői megbízatást a Sofka című film készítésénél.

1947–48 telén felvételezték a film külső jeleneteit Dél-Szerbia hegyes vidékein, Vranje környékén, zord téli időben. István nyitott terepjáró kocsival, dzsippel járta a vidéket megfelelő téli öltözék és felszerelés nélkül, hogy megfelelő színhelyeket keressen az egyes jelenetekhez. De maga a felvételezés is a szabadban történt, fagyos, szeles időjárási viszonyok közepette. Vállalta a terepi munka minden viszontagságát (rendszeretlen étkezés, rossz ellátás és

elhelyezés, túlhajszolt munka, sok cigarettázás), önfeledt lelkesedésében, hogy végre azt csinálhatja, amit legjobban szeret és amiről már oly régen álmodozott: igazi nagy film készítésében vesz részt komoly megbízatással. Gyenge fizikuma nem bírta el ezt a hajszolt életet, amely nemsokára kikezdte az egészségét. 1948 tavaszán már itthon volt Zentán betegszabadságon. Dr. Müller Imre orvosbarátja vette kezébe a kivizsgálásának az irányítását, ő pedig engedelmesen járt a kínos kivizsgálásokra, míg végül kiderült, hogy az egyik veséjét el kell távolítani.

Még akkor is foglalkozott a filmmel, egy tervezett filmnek (a Jezero címűnek) a forgatókönyvét tanulmányozgatta, amelynek a rendezésével megbízták. De nem sok örömmel, inkább nagy szomorúsággal, talán érezte, hogy nem rendezheti már meg az első önálló filmjét.

A műtétet egy belgrádi kórházban végezték el, de, sajnos, nem sikerült megmenteni életét. Műtét után harmadnap meghalt, 1948. október elején, huszonöt éves korában.

Zentán temették el a felsővárosi temetőben. Temetésén sok barátja, ismerőse és rendezményeinek lelkes nézője vett részt, de vidékről is sokan eljöttek a temetésére, főleg Belgrádból a tanárai és diáktársai.”

E megemlékezés olvasói között bizonyára többen is lesznek, akik szerénytelennek tartják az alábbi gondolatok lejegyzőjének a gesztusát, nevezetesen azt, hogy Morvai Istvánról szólva nem kisebb költőnek, mint Horatiusnak a szavaival indítja emlékezési sorát. Elhárítva a mértékvesztés vádját, annak ellenében csak azt tudom felhozni, amire fél évszázadosnál is több esztendő irodalomtanári tapasztalata tanított meg. Arra, hogy minél magasabban van kijelölve a poéta helye a költészet hierarchiájában, annál inkább a mi közeliünkben jár, a mi (korántsem mindig magasan szárnyaló) emberi világunknak ad kifejezést, még ha a számunkra oly elérhetetlen messzeségekből meríti is példáit és hasonlatait, mint költőnk az előbbi versben. S ez Morvai István esetében is így van: maga az ő emberi életpályája hitelesíti Horatius megfigyelésének az igazságát, azt, hogy nem a súlyos márványtömb s nem is a kevély érc a bizonyítéka az egykori ember kiválóságának, hanem annak a Műve, maga az Alkotás, amely az utókor előtt is tanúskodik szelleme kiválóságáról.

Noha már csak kevesen, mégis vagyunk néhányan, akiknek személyes tapasztalata az a felismerés, hogy az emberi alkotás időtlenségének (másképpen: mélyen emberi voltának) nem mindig a természeti, a fizikai valóság a letéteményese, hanem az életünk szellemi szféráiban rejlik. Antigoné erkölcsi magasrendűsége akkor is fennkölt eszménye lesz az embernek, amikor a Parthenón köveit már rég elporlasztották az évezredek széljáratai s az ember romboló ösztöne. Ezért nekünk ma – úgy vélem – az a dolgunk, hogy megkíséreljük

megnevezni az Embernek, Morvai István világának azokat a szubsztanciális elemeit, amelyek az idő és a történelem változásainak, az egymással szövetkezett emberi és természeti erők pusztításának ellenére is ma még, ötvenhárom esztendővel fizikai jelenvalóságának megszűnte után is, itt élnek közöttünk, bennünk és velünk együtt, hisz szellemének lényeges elemei ma már énünk és tudatvilágunk organikus összetevői, annak szervesen beépült részei. Még akkor is, ha azok eredetforrását ma már csak kevesen tudják azonosítani. Szellemi létezésünk és életfolyamataink transzlokációs természetéből következik ez a folyamatosság, ami végső soron az emberi kultúra öröklődésének a rejtélyeit is felfedi előttünk. Csak egy példát a sok közül, jóllehet a magam hátrányára. Egykori diákjaim ötvenesztendős érettségi találkozóinak megannyi emlékidézése lehet tanúja ennek. Arról győződhettem meg ugyanis, hogy Szophoklész, Molière, Bernard Shaw és sok más jeles író eszmei világa, gondolatgazdagsága nem az én óráim és előadásaim nyomát őrzik tudattartalmukban, hanem azok Morvai István egy-egy színpadra állított figurájának a képében és gesztusában rögződtek a mai hetven körüliek emlékezetében, s amit már ők maguk is átörökítettek a mögöttük járó nemzedékre. Nos, ennek a nyomait próbáljuk ma követni e rövid másfél órában, a szellemi továbbélés keskeny csapásain járva: az emlékező szó, rajz, film, plakát, fénykép, újsághír, színpadterv és egybeket útján. Reméljük, eredményesen.